

**ИНСТИТУТЪТ КАТО ИНИЦИАТОР
НА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ****ЙОРДАН ВАСИЛЕВ**

Полувековен юбилей на един научен институт е добър повод да се види какво всъщност са успели да свършат за обществото хората, които са работили в него. Вярно е, че условията бяха тежки, над главите на всинца виснеха непрестанни идеологически ограничения. Академичните традиции обаче донякъде смекчаваха строгите партийни изисквания. Те бяха значително по-жестоки към колегите в литературните издания и в издателствата.

Не съм бил в Института от неговото основаване и затова моите страници не са отчет. Прекрачих прага на „Витошка“ 39 (тогавашната квартира на Института) едва през декември 1969 г. като уредник на сп. „Литературна мисъл“, издание на Института. След една скандална дискусия за съвременната поезия в списанието през 1975 бях отстранен и преназначен като специалист. Тогава се включих пряко в работата. Мога да разказвам за последните 20 от тези общо 50 години живот на Института.

Според мен смисъл на съществуването на подобно научно учреждение дават преди всичко колективните изследвания. Своите лични книги всеки може да си ги пише сам в къщи. А нашият Институт е създал достатъчно значителни трудове, за да не се срамува на рождения си ден.

Преди да вляза в това научно общезитие, там вече са били написани и издадени томовете на „История на българската литература“. Може да имат куп кусури тези обемисти жълти книги, но години наред те бяха почти единствено помагало за студенти и ученици. Сектантството при подбор на автори и проблеми в тях е значително смекчено в сравнение с писанията на мнозина автори от онова време.

По мое време се осъществи подготовката на третия том на „Речник на българската литература“. Първият том е бил готов няколко години преди моето идване. Всички разказваха с каква всеотдайност е работил върху него покойният вече Минко Николов. И, разбира се, не само той. Томът е обхващал стотици страници. Но... Както винаги у нас при значително дело ще стане някакъв сакатлък. Грамадната папка с ръкописа изчезнала от нечие бюро в Института. Копия имало само от няколко статии. Наложило се да бъдат писани наново от колегите. В момента на моето влизане в Института томът отново бе готов.

И ето, че и за мен се намери работа. Липсвала само една статия и ми предложиха да се заема с нея. Като ми казаха името – Владимир Василев – веднага разбрах защо никой не ще да си търси белята. Големият наш критик и редактор на „Златорог“ бе починал през 1963, но ето, че през 1970 още бе поставен под идеологическа възбрана. Поясних, че нямам намерение да го разобличавам, а ще събера сведения и ще напиша енциклопедична статия с признание към неговата фигура.

Оказа се, че това не е толкова лесна работа – никъде в справочниците нямаше основни данни за него. В архива на I мъжка гимназия намерих годината на завършване – 1900. Но в университета той се прехвърлил от филология в право и документи липсваха. По наличните сведения определих, че е завършил през 1904. И сгреших. По-късно се добрах до точната година – 1903, но това стана след отпечатването на тома. В началото на века очевидно специалността право се е завършвала с три години следване.

Издирих и другите основни биографични и творчески данни, написах статията и я предадох. След седмица почнаха разправията: никъде не си изтъкнал, че той е буржоазен и реакционен критик, естет (това звучеше тогава като обвинение), че е враг на марксистическите идеи. . .

Опитах се да напомня, че съм поел ангажимент за енциклопедична статия, а не за обвинителен акт. Без полза. Допълнителният текст с изброените изобличения бе вече готов и прибавен към моята статия. Отказах да я подпиша.

Колко съм бил наивен. Подобен пропуск към един от основните врагове на партията би могъл да срина целия Институт. Статията излезе в том I с добавките. Главният редактор проф. Г. Цанев се нае да я подпише.

След издателските митарства и при пословичната академична мудност томът излезе от печат чак през 1976 г. Кой знае къде са гледали под лупа ръкописа през тези шест години. Но научното изискване за обозначение на обхвата на информацията е спазено и читателят се ориентира от предговора: „Работата по първия том приключи към 1971 г. Статиите в него обхващат данни и факти до края на 1969 г.”

Участвах активно в работата по втория и третия том. Темпото на подготовка и на издаване бе ускорено. Том II излезе през януари 1978, а том III – през 1982 г. Върху плещите на редакционната колегия падна тежестта да привлечат огромен авторски колектив от специалисти по стара, възрожденска и нова литература. В том II участват 88 души, в том III – 106. Своя принос дадоха всички сътрудници на Института, но и колеги от Софийския университет „Св. Кл. Охридски”, от Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”, журналисти, пенсионери. Изданието е наистина обхватно и изчерпателно. Имаше след излизането му критични бележки, но никой не отрече неговия приносен характер. За първи път нашата публика получи подобно издание, в което можеш да направиш справка не само за отделен писател, но и за издания, течения, ръкописни паметници, термини. . .

Членовете на редколегията проф. Георги Цанев (гл. редактор), проф. Боню Ангелов, Силвия Бакърджиева (енциклопедичен редактор), проф. Тончо Жечев, проф. Елка Константинова, проф. Кръстю Куюмджиев, проф. Дочо Леков (зам. гл. редактор), проф. Милена Цанева и Елена Цветанова

(секретар) извършиха огромна предварителна работа. Първо трябваше да бъде съставен словникът от хиляди понятия или имена. След това дойдоха организационните усилия да се намерят подходящите автори за статиите и да бъдат убедени да свършат работа, която е изключително полезна за читателите, но се заплаща твърде скромно. Академията никога не е разполагала с щедри средства.

Свидетел бях на усилената редакционна работа, след като многократните напомняния на авторите дадоха резултат и текстовете бяха получени в Института. Огромната по обем библиографска работа бе поета от Елена Цветанова. Тя бе просто затрупана от купища ръкописи, правеше сверки и допълнения. Ако не бе комплектованият още от основаването на Института библиографски архив за публикации по списания и вестници, това би било невъзможно. Напомням всичко това, защото то остава невидимо за читателя.

Речникът не би могъл да бъде изработен, ако не бе значителният научен колектив на Института. Нито отделен автор, нито дори колектив от неколцина не би имал сили да се справи с подобна разностранна и обемна задача. Издания като тритомния „Речник на българската литература” осмислят съществуването на Института. И не е само Речникът.

Станах неволен свидетел на трудната работа върху том I на „Кирило-Методиевската енциклопедия”, също дело на Института. Всички знаехме, че секцията по стара българска литература подготвя този огромен по обем и значение труд, но нямахме пряко участие. Един ден, някъде към 1976-77 г., ме извика проф. Динеков (бяхме съседи и вече достатъчно близки), за да ми предложи участие в Енциклопедията. Възлагаше ми една странна роля. Обясни ми, че в Института аз съм бил комай единственият сътрудник, който е не само филолог, но и фотограф, и донякъде познавач на техниката на печата, на оформлението. Попита дали бих се заел с подбора на илюстративния материал. Съгласих се. Така влязох в колектива, оглавяван от проф. Петър Динеков.

Стаята на секцията по стара литература бе превърната едновременно в щаб и в склад. Редакторките на тома Лиляна Грашева и Светлина Николова бяха затрупани с ръкописи. Ани Стойкова бе получила почти непосилната задача да изработва и сверява библиографията. Който отвори тома, ще разбере какво значи това – не само хиляди справки, но познания по какви ли не езици или консултации с познавачи на тези езици, включително латински и гръцки.

Редколегията се състоеше от 17 души, част от тях външни лица. Но това бяха наистина личности с научен авторитет и с готовност да дадат доста време: проф. Димитър Ангелов от Историческия факултет, проф. Станчо Ваклинов – също, професорите Велчо Велчев и Емил Георгиев от Филологическия факултет, Екатерина Дограмаджиева от Института за български език, проф. Иван Дуйчев, проф. Христо Кодов от Народната библиотека, професорите Куйо Куев, Иван Леков и Кирил Мирчев от Филологическия факултет, Дора Мирчева от Института за български език. Все светила, но и учени със съзнание, че трябва да помогнат за едно голямо колективно дело.

Авторският колектив се състоеше от 90 души. По време на продължителната работа неколцина от тях починаха, а сега повече от половината не са между живите.

Първият том на Енциклопедията съдържа към 1000 статии. Трябваше да направя справки за кои от тях могат да се намерят илюстративни материали. Най-леко бе с биографичните статии – нужна е снимка на съответния учен, макар че между тях не са малко чужденците и не бе лесно да се добереш до портрет.

Основната трудност бяха илюстрациите към ръкописите, пръснати по архивохранилища и музеи из целия свят. И най-ценните и старинните – само в чужбина. Бяха необходими какви ли не комбинации, за да се добера до материала. За командироване в странство на фотограф не можеше и да се мисли. Би трябвало да го пращаме в Русия, във Ватикана, в Лондон и къде ли още не.

Прекрасният майстор на фоторепродукцията Николай Кулев засне ръкописи и корици на издания в Народната библиотека. Така се докоснахме двамата до прочутия Енински апостол от XI век, листове с прегорени краища – бил е захвърлен във варница при ремонт на църквата в Енина и е спасен по чудо в последния миг.

Работата по оформлението на страниците ме събра с художника от издателството на БАН Данаил Донков. Неговият баща е автор на паметника на връх Шипка. В просторния му старинен апартамент на ул. „Цар Иван Асен II” прекарахме доста дни и часове в сладостна подредба на текст и илюстрации. Той бе не само майстор на оформлението, но и интересен събеседник. Умерен във вижданията си, той проявяваше усет за строгите изисквания на такова научно издание. Затова и двамата бяхме стъписани, когато редакторите решили да отстранят повече от една трета от включените илюстрации. Мотивът – да не заприлича Енциклопедията на албум. А ние се бяхме постарали на един разговор да има поне една илюстрация. Като видях, че на четири-пет страници остава само текст и по една картинка, отказах името ми да бъде отпечатано в тома.

Излезе Енциклопедията, радвахме ѝ се много. Тя получи високо признание от почти всички слависти по света. Наистина, Институтът бе създал труд (защото тя не е само справочник) с изключителна стойност.

За чест на покойния проф. Динев трябваше да кажа, че след време той изрази съжаление за станалото – наистина бедно е илюстрирането, не са били прави. Но това няма никакво значение, не намалява с нищо високата стойност на изданието.

Не бих могъл да отмина в тези юбилейни страници и поредицата „Периодика и литература”, защото с нея съм свързан най-пряко. Идеята за това изследване се зароди през 1977-78 година. Неизбежна бе огромната предварителна библиографска работа, за да бъдат определени изданията, които съдържат литературни материали и трябва да бъдат включени в томовете. От около 9000 списания и вестници, появили се след 1878 до 1944 г. бяха подбрани към 1100 заглавия. По предварителна преценка поредицата

трябваше да бъде в 10 тома. През есента на 1979 г. списъкът бе готов. Изникна обаче нов проблем – ами хумористичните издания? Милена Цанева, вече определена за главен редактор, основателно зададе този съпрос. Наложиха се още няколкомесечно библиографско преравяне и се стигна до втория, окончателен вариант на списъка.

Първият том трябваше да включи 74 издания, между които и няколко със значителна стойност за литературната история: „Мисъл” на д-р Кръстев, Вазовите списания „Зора”, „Наука”, „Денница”, „Периодическо списание на БКД”, „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина” (1889-1942) и др.

Голяма част от сътрудниците в секцията по нова литература се включиха с готовност в работата по проекта. Почти всеки от нас пое по няколко издания: Христо Йорданов – 7, моя милост – 6, Юлия Обретенова – 4, Георги Цанков, Катя Бъклова, Вихрен Чернокожев, Александър Йорданов – по три. Привлечени бяха, естествено, и външни сътрудници. И въпреки това оставаха доста заглавия незаети.

Тъкмо тогава на лятна практика в Института бяха дошли студенти филолози, които проявяваха особено влечение и интерес към старите списания. Предложих им да се включат в нашите занимания. Оказа се, че са хора способни и старателни. В отпечатания през 1985 г. том участват и неколцина тогавашни студенти: Георги Рупчев (сега вече известен поет и преводач), който прояви изключителни качества и като изследовател, но тежка болест го повали на легло от години, Нина Иванова, Веселина Димитрова, Христо Христов (по-късно журналист в Стара Загора) и др. Две от участничките в тази студентска група спечелиха конкурс за аспиранти и сега са колежки в Института – Пенка Ватова и Елка Трайкова. С това младежко участие се наруши неписана традиция в Академията.

В средата на 1980 г. ръкописът на том първи от „Периодика и литература” бе готов. Бяхме го планирали за около 700 страници. Но филологическата словоохотливост е известна. След всички направени съкращения ръкописът възлезе на скромното число 1600 страници. Не бе само словоохотливост. Бяхме подценили значението на някои издания. Знаменитото списание „Мисъл”, разгледано от Георги Цанков и Любомир Стаматов, обхваща над сто печатни страници от тома. Но изследване в по-малък обем не би могло да го представи в пълнота.

Решихме, че към изданието непременно трябва да прибавим именен показалец, за да придобие то освен изследователски и справочен характер. Извадихме имената (към 1200) и веднага разбрахме, че един глух показалец е безсмислен. Необходимо бе да се издирят данни за колкото се може повече лица и по този начин показалецът да изпълни функцията на допълнение към тритомния „Речник на българската литература”. Работата върху именния показалец за том I отне два пъти повече време, отколкото написването на статиите. То бе невероятно усилие на всички колеги, но си струваше. С Богомил Попов се бяхме превърнали почти в криминалисти, за да се доберем до сведения за някое име. Показалецът предлага основни данни за някол-

костотин български дейци на печата, които не могат да се намерят в никой справочник, защото са почерпани от родственици, от архиви, от стари издания или чрез комбиниране на различни откъслечни сведения.

През следващите години бяха подготвени и отпечатани още три тома от „Периодика и литература”. Изданието получи признание у нас и в някои чуждестранни славистични списания.

Наред с тези три посочени основни проекта, сътрудниците на Института участват в безброй други изследвания, сборници, сесии и т. н. Това не пречеше на никого да създава и своите книги. Атмосферата на колегиалност и търпимост в Института е невидимият съавтор на много лични трудове. И затова всички дължим на нашия Институт признателност.